

УДК 339.13.017:004(045)

ОСТАПЕНКО Т.Г.,

к.е.н., доцент

кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств
Національного авіаційного університету

СТРУКТУРА, РІЗНОВИДИ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКІВ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. Статтю присвячено виявленню та визначенню закономірностей розвитку глобальних ринків високих технологій. Зокрема впливу на ці ринки економічної кризи в міжнародних економічних відносинах. Сьогодні відбувається новий етап у розвитку глобальної економіки, який поширює світогосподарський простір. Висвітлюються питання дефініції глобальних ринків високих та нано-технологій, і основі яких виділяється сукупний попит та сукупна пропозиція зокрема і на фактори виробництва, до яких слід віднести і технології. Не останнім чинником розвитку глобальних ринків високих технологій є інформатизація суспільства, коли від умов поширення інформації залежить обробка та формування новітніх знань і технологічних рішень. Також на розвиток глобальних ринків високих технологій впливає ринкова кон'юнктура. Перелічені чинники формують структуру, різновиди та закономірності еволюції глобальних ринків високих технологій.

Ключові слова: глобальні ринки високих технологій, економічна криза, світогосподарський простір, сукупні попит та пропозиція, інформатизація суспільства, ринкова кон'юнктура.

Остапенко Т.Г., к.э.н., доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий Национального авиационного университета

СТРУКТУРА, ВИДИ И ЗАКОНОМЕРНОСТИ РАЗВИТИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ РЫНКОВ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. Статья посвящена определению закономерностей развития глобальных рынков высоких технологий. А именно влиянию на эти рынки экономического кризиса в международных экономических отношениях. Сегодня происходит новый этап в развитии глобальной экономики, который расширяет мирохозяйственное пространство. Освещаются вопросы дефиниции глобальных рынков высоких и нано-технологий, в основе которых выделяется совокупный спрос и совокупное предложение и на факторы производства, к которым нужно отнести и технологии. Не последним фактором развития глобальных рынков высоких технологий является информатизация общества, когда от условий распространения информации зависит обработка и формирование новых знаний и технологических решений. Также на рынки высокий технологий влияет рыночная конъюнктура. Перечисленные факторы формируют структуру, виды и закономерности эволюции глобальных рынков высоких технологий.

Ключевые слова: глобальные рынки высоких технологий, экономический кризис, мирохозяйственный простор, совокупные спрос и предложение, информатизация общества, рыночная конъюнктура.

Ostapenko T.H., Ph.D., Associate Professor of Management of foreign economic activity of enterprises department of the National Aviation University

STRUCTURE, KINDS AND PATTERNS OF DEVELOPMENT OF GLOBAL MARKETS OF HIGH TECHNOLOGIES

Abstract. The article is devoted to the identification and definition of the laws of development of global markets of high technologies. In particular, the impact on these markets of the economic crisis in international economic relations. Today, a new stage in the development of the global economy, which extends the global economic space, takes place. The questions of the definition of global markets of high and nano-technologies are highlighted, and on the basis of which the aggregate demand and aggregate supply are allocated, in particular, to the factors of production, which should include technologies. Not the last factor in the development of global markets for high technology is the informatization of society, when the conditions of dissemination of information depends on the processing and formation of new knowledge and technological solutions. Also, the development of global markets for high technology is influenced by market conditions. The above factors form the structure, varieties and patterns of evolution of global markets of high technologies.

Key words: global markets of high technologies, economic crisis, world economic space, aggregate demand and supply, informatization of society, market conditions.

Актуальність проблеми. Глобальні ринки високих технологій є новітнім інститутом у міжнародних економічних відносинах. Як створений цей інститут, з яких елементів він складається та які закономірності їх

побудови? Це питання, які постають у сучасному світі та за сучасного розвитку міжнародних економічних відносини як середовища еволюції цього новітнього інституту.

Аналіз досліджень і публікацій. Філіпенко А.С. [11] у підручнику «Міжнародні економічні відносини: теорія» надав визначення багатьом категоріям, зокрема МЕВ та міжнародними науково-технічним відносинам.

Дідківський М.І. [6] у навчальному посібнику приділив увагу розвитку міжнародного трансферу технологій та аспекту формування на його основі глобальних ринків високих технологій.

Остапенко Т.Г. [9] у монографії визначила особливості міжнародних науково-технічних відносин та міжнародних технологіо-трансфертних операцій.

Бочан І.О. і Михасюк І.Р. [1] надали визначення міжнародних науково-технічних відносин та охарактеризували патентний та ліцензійний процес у міжнародних економічних відносинах.

Дж. Данінг [10] розглянув глобальні ринки високих технологій через призму еклектичної парадигми закордонних прямих інвестицій та трансакцій з передачі технологій.

Автори сучасної України визначають особливості розвитку міжнародного трансферу технологій та глобального технологічного середовища. Так, Виноградова О.В. [2] характеризує регулятивний аспект розвитку трансферу технологій у зовнішньому середовищі, Левкіна Р.В. [5] визначає особливості трансферу технологій у аграрному секторі, Мусіна К.В. [7] пов'язує міжнародний трансфер технологій з інноваційним сектором національної економіки.

Метою статті є визначення та характеристика структури, різновидів та закономірностей глобальних ринків високих технологій для можливого окреслення участі України у цих ринках та формування теоретичної основи для розвитку міжнародних науково-технічних та трансфертних відносин в цілому.

Виклад основного матеріалу. На початку нового тисячоліття глобалізація світового ринку викликала в більшості розвинутих країн глибоку економічну кризу, яка настала після періоду довготривалого зростання. Багато країн були не готовими до нових технологічних змін, інноваційних викликів часу.

Наразі останнім періодом настає новий етап у розвитку глобальної економіки. Характерними ознаками цього етапу є такі:

- 1) відкритість економіки;
- 2) утворення системи міжнародних наддержавних організацій, діяльність яких покликана забезпечити стабільний та збалансований економічний розвиток: ООН, Світовий банк, МВФ, ЄС, Паризький та Лондонський клуби тощо;
- 3) виникнення та інтенсивний розвиток транснаціональних корпорацій (ТНК), які все більшою мірою визначають міжнародну промислову, інвестиційну та торговельну політику;
- 4) наявність розвинутої сфери міжнародної торгівлі, міждержавного переміщення робочої сили, капіталу, технологій;
- 5) функціонування самостійної міжнародної фінансової сфери, не пов'язаної з міжнародною торгівлею та міжнародним рухом чинників виробництва.

Слід зауважити, що світове господарство з самого початку базується на регіональному рівні – об'єднанні груп країн у регіональні союзи (наприклад, ЄС). Формуючись на базі всесвітнього поділу праці, єдиний світогосподарський простір втягує у свою орбіту національні господарства та їх підсистеми, закладаючи тим самим основи глобальної господарської інтеграції країн.

Інтеграційна складова міжнародних економічних відносин впливає на розвиток глобальних ринків високих технологій. Звернемося до класичного визначення такої категорії, як міжнародні економічні відносини. Отже, міжнародні економічні відносини – є сукупністю господарських зв'язків між міжнародними економічними організаціями, міжнародними інтеграційними формуваннями, окремими державами, внутрішніми регіонами та галузями, підприємствами та особами з приводу виробництва, розподілу та обміну товарів і ресурсів між ними. [11] Основними формами міжнародних економічних відносин є:

- a) міжнародна торгівля;
- b) міжнародні валютно-фінансові відносини;
- c) міжнародні інвестиційно-виробничі відносини;
- d) міжнародні науково-технічні відносини;
- e) міжнародна міграція робочої сили.

Формою, що відповідає за здійснення відносин у межах глобальних ринків є міжнародні науково-технічні відносини. За змістом міжнародні науково-технічні відносини (МНТВ) є комплексом взаємозв'язків, що виникають на різних рівнях світового господарства, і які безпосередньо торкаються процесу наукових досліджень і розробок, а також використання вже існуючих практичних науково-технічних знань – технологій.

Сутність МНТВ загалом визначається процесом передачі знань і технологій іноземним підприємствам чи окремим особам. Винячені за кордоном та використані такі знання є екзогенним чинником розвитку економічної системи. Як відомо, технологія є фактором виробництва, що використовується для виготовлення певної кінцевої продукції, і тому країна, залучаючи іноземну технологію, включається до міжнародного руху факторів виробництва. [9, с. 36-37]

Глобальні ринки високих технологій є середовищем здійснення МНТВ. Глобальні ринки високих технологій – це сукупність відносин щодо взаємовигідної та еквівалентної передачі такого фактору виробництва, як технологія між суб'єктами глобальної економіки. Перш ніж визначати категорію «високі

технології», наголосимо на тому, що ринки в цілому характеризуються на сучасному етапі процесом глобалізації.

Глобалізацією ринків називають процес об'єднання історично відокремлених і відмінних між собою національних ринків в один великий ринковий простір [1, с. 99-100]. Смаки та вподобання споживачів різних націй починають змінюватися у напрямку певної глобальної норми і таким чином сприяють утворенню глобального ринку.

Ринки високих технологій також характеризуються співвідношенням попиту та пропозиції на високі технології. А. Кіреєв [3, с. 16-36] зазначає, що з неокласичної теорії макроекономіки відомо, що попит і пропозиція на конкретний товар урівноважують одне одного, що проявляється у виникненні ціни рівноваги. Якщо перейти від розгляду попиту та пропозиції на конкретний товар чи фактор виробництва до розгляду попиту та пропозиції в суспільстві в цілому, то необхідно враховувати попит та пропозицію на всі товари та фактори виробництва та сукупний рівень всіх цін. В міжнародній економіці сукупний попит та сукупна пропозиція трактуються широко – як абстрактні величини, що характеризують обсяги сукупної пропозиції всіх товарів і факторів виробництва в національних і міжнародних масштабах у залежності від певної узагальненої світової ціни на них.

Іншими словами, сукупний попит – це обсяг виробництва товарів, який споживачі готові колективно придбати за існуючого рівня цін, або сукупний попит на фактори виробництва – це обсяг факторів виробництва, які можуть бути застосовані у виробничому процесі при існуючому рівні цін на них. Функціонально сукупний попит на фактори виробництва пред'являється з середини країни та з-за кордону: всередині – з боку споживачів факторів виробництва, які є потенційними виробниками кінцевих товарів та послуг. З-за кордону – це попит на фактори виробництва з боку іноземних споживачів. Відповідно сукупний попит на фактори виробництва складається із закупівель факторів виробництва підприємствами, людьми, урядами національними та закордонними.

Почнемо з аналізу попиту на фактор виробництва окремих підприємств. Відомим є положення, що криві попиту на фактори виробництва мають негативний нахил так само, як криві попиту на готові товари [12]. Припустимо, що підприємство виробляє свою продукцію за допомогою двох ресурсів: капіталу (K) та праці (L), які воно купує (наймає) за цінами r (процентної ставки за капітал) і w (ставки заробітної плати). Ще одне припущення, що в короткому періоді капітал підприємства зафіксований і випуск продукції визначається зміною змінного фактора – праці (L).

Підприємство вже найняло певне число робочих і хотіло б знати, чи рентабельно найняти ще одного робітника. Наймання цього робочого має сенс, якщо додаткова виручка підприємства при цьому буде більше додаткових витрат. Додаткова виручка, принесена використанням додаткової одиниці праці, називається граничною виручкою від граничного продукту праці (фактора) – MRP_L .

MRP_L – це обсяг додатково випущеної за допомогою додаткової одиниці праці продукції, помножений на величину додаткової виручки, отриманого при додатковій одиниці продукції. Додатковий випуск продукції є граничним продуктом праці MP_L . Таким чином, [12]

$$MRP_L = MP_L \cdot MR \quad (2.1)$$

Цей важливий результат має силу для будь-якого конкурентного факторного ринку незалежно від того, чи є ринок готової продукції конкурентним, чи ні. Однак, для того вивчити характеристики MRP_L краще всього почати з випадку, коли не тільки факторний, але й товарний ринок характеризується досконалою конкуренцією.

На конкурентному товарному ринку фірма продасть весь свій випуск продукції за ринковою ціною P . Гранична виручка від продажу додаткової одиниці продукції буде також P . В цьому випадку граничний виторг від граничного продукту праці, або цінність граничного продукту праці, дорівнює граничному продукту праці, помноженому на ціну продукції [12]:

$$MRP_L = MP_L \cdot P \quad (2.2)$$

Концепція граничної виручки від граничного продукту праці допомагає аналізувати рішення підприємства про зайнятість. Якою б мірою не був конкурентний ринок готової продукції, граничний виторг від граничного продукту праці вказує нам, скільки підприємство буде готове платити, щоб найняти додаткову одиницю праці. До тих пір, поки MRP_L вище, ніж ставка заробітної плати, підприємство згодне наймати додаткову робочу силу. Якщо гранична виручка від граничного продукту праці менше ставки заробітної плати, підприємство повинне звільнити частину своїх працівників. Тільки коли гранична виручка від граничного продукту праці дорівнює ставці заробітної плати, підприємство використовує таку кількість праці, яка забезпечує максимум прибутку. Зауважимо, що обсяг попиту на працю зростає в міру того, як ставка заробітної плати падає.

Коли підприємство одночасно приймає рішення про обсяги застосування двох або більшого числа змінних факторів виробництва, проблема вибору стає складнішою, тому що зміна ціни одного фактора спричиняє зміну попиту на інші. Припустимо, що для виробництва сільськогосподарської техніки необхідні праця та спеціалізоване обладнання, які (в довготривалому періоді) є змінними факторами виробництва. З падінням ставки заробітної плати підприємство погодиться використовувати більшу кількість праці, навіть якщо його капітальне обладнання залишиться незмінним. Але оскільки праця стає дешевше, граничні витрати виробництва сільськогосподарської техніки впали та зробили рентабельним збільшення випуску підприємства. В результаті підприємство, ймовірно, вирішить інвестувати кошти в придбання додаткового обладнання, щоб збільшити свою виробничу потужність. Збільшення потужності зрушить криву граничної виручки від

граничного продукту вправо, що, в свою чергу, збільшить обсяг попиту на робочу силу і так далі до тих пір, поки процес зміни підприємством обсягів використання робочої сили і обладнання не закінчиться.

Розглянемо тепер формування ринкового попиту на фактори виробництва. Відомою є процедура побудови кривої ринкового попиту для таких товарів, як продовольство чи одяг. Вивчаючи будь-який товарний ринок, йшлося про одну певну галузь виробництва. Однак будь-який фактор виробництва, наприклад, кваліфікована праця, потрібен підприємствам багатьох галузей. Щоб отримати криву сукупного ринкового попиту на працю, ми спочатку повинні визначати попит щодо кожної галузі на нього і потім просумувати галузеві криві попиту по горизонталі.

Так, зазначимо, що сукупний попит на технології також залежить від ціни на неї в міжнародному конкурентному середовищі, чим нижче ціна на неї тим попит вище. В міжнародному середовищі поширюється інноваційна технологія, тобто така, що вже позитивно була впроваджена на підприємствах різних країн світу. Коли в стадії дифузії технологія знижує ціну і оплата роялті чи паушальних платежів знижується. Поширення технології є заключним етапом інноваційного розвитку та передбачає вплив на конкурентоспроможність і окремих підприємств і цілих країн у міжнародному середовищі. Попит на технологію залежить від рівня розвитку інноваційної системи країни. Чим вищий рівень її розвитку, тим активніше продаються технології для одержання додаткового доходу. Спочатку технологія поширюється в межах країни, а потім постачається за кордон. Попит на внутрішні технології визначається потребою у виробництві даної продукції. Так, якщо попит на продукцію є, але виробництва товарів не має в середині країни, то відбувається імпортозаміщення і національні товаровиробники поступово заміщують імпорт національним виробництвом даної продукції. Імпортозаміщення відбувається у довгостроковому періоді. І сукупний попит на імпортовану продукцію також впливає на довгострокові зміни у виробничій системі. Перейдемо до аналізу сукупної пропозиції, як обсягу виробництва товарів, які виробники готові колективно запропонувати на ринок за існуючого рівня цін. Сукупна пропозиція факторів виробництва - це складена історично концентрація факторів виробництва на території певної країни, коли ця концентрація передбачає можливість повного використання цих факторів як всередині країни, так і за її межами.

За змістом пропозиція – це спроможність та бажання продавців запропонувати певну кількість товару за даною ціною. Пропозиція характеризується, в першу чергу, її величиною, тобто – кількістю товарів, яку продавці хочуть та можуть продати по даній ціні. Таким чином, у них має бути бажання (погодження продати товар по даній ціні) та можливість (наявність необхідної кількості товарів) для продажу товару в даній кількості. Можна розглядати як індивідуальну пропозицію (пропозицію конкурентного товару), так і загальну величину пропозиції (пропозицію всіх продавців, які присутні на ринку). В економіці досліджується, в основному, загальна величина пропозиції на певний товар. У макроекономіці також розглядається сукупна пропозиція – загальна величина пропозиції всіх товарів всіма продавцями, які діють на даному ринку.

Сукупна пропозиція на високі технології – це загальна величина пропозиції всіх технологій в умовах їх дифузії, коли технологія стає мультиплікатором розвитку національної економіки та підвищення рівня її конкурентоспроможності. Із зростанням ціни на технологію зростає кількість її продажів, а також із зниженням ціни на технологію вона поширюється більш інтенсивно. Так, зниження ціни на технологію призводить до збільшення випадків пропозиції цієї технології у міжнародному середовищі.

Відомо, що існує закон пропозиції – закон згідно з яким при збільшенні ціни на товар пропозиція цього товару підвищується за інших незмінних факторів. Закон пропозиції може мати виключення. Так, для цілого ряду товарів стримуючим фактором зростання виробництва є обмеженість ресурсів. За досягнення межі максимального використання ресурсів жодне зростання цін не зможе збільшити виробництво, а з ним пропозицію товарів. Так, технологія диктує чи є виключення у законі пропозиції. Така ексклюзивна технологія поширюється у міжнародному середовищі не досить інтенсивно, оскільки на її впровадження необхідні дефіцитні фактори виробництва, більше використання яких (за теоремою Хекшера-Оліна-Самуельсона) призводить до зниження цін на дефіцитні фактори та на саму технологію.

Існують нецінові фактори пропозиції (нецінові детермінанти пропозиції) – фактори, що впливають на величину пропозиції, і не пов'язані з ціною товару. При зміні нецінових факторів змінюється величина пропозиції за заданих величин ціни; таким чином, змінюється крива пропозиції. В цьому випадку зазвичай йдеться про зміщення кривої пропозиції. При зростанні пропозиції крива зміщується вправо, при зменшенні – вліво. До нецінових факторів відносять:

- **рівень технології**, коли розвиток технології призводить до підвищення рівня ресурсовіддачі – на одиницю ресурсів можна одержати більше продукції. Наприклад, впровадження поточної лінії призводить до того, що випуск продукції у розрахунку на одного працівника зростає. Таким чином, із зростанням рівня технології зростає виробництво товарів, а значить, і їх пропозиція. Це фактор, однак, мало впливає на ті товари, при використанні яких необхідно є ручна праця та використання традиційних технологій;

- **ціни ресурсів**, коли їх ціни суттєво впливають на величину пропозиції. Зростання цін на ресурси викликає зростання собівартості продукції, і, як наслідок, збільшення ціни, за якою виробники готові продавати свої товари. Таким чином, ціна на ресурси знаходиться у зворотній залежності до величини пропозиції товару;

- **величина податків**, адже податки впливають на прибуток виробника; для того, щоб компенсувати зростання податків, виробники збільшують ціну продукції. Цей фактор є найбільш значимим для тих товарів, які оподатковуються високим податком. Наприклад, держава зазвичай обкладає великими податками

виробництво алкогольних напоїв і тютюнових виробів, з тим, щоб обмежити споживання цих товарів, або також вироби із хутра диких тварин – з тим, що усунути їх винищення;

– **кількість виробників**, при збільшенні числа виробників певного продукту пропозиція буде зростати. Проте і в цьому випадку необхідно враховувати обмеженість ресурсів. Зі зростанням кількості виробників відбувається вичерпання дешевих ресурсів. Підприємства, що з'являються на ринку, вимушені будуть використовувати більш дорогі ресурси, наприклад, при вичерпанні ресурсів місцевої сировини необхідно буде її завозити здалеку, що збільшить витрати. Такі товари вже не вигідно продавати за звичайною ціною, а це означає, що пропозиція за даною ціною не збільшиться.

– **очікування виробника**, коли пропозиція може змінюватися в залежності від споживчих очікувань відносно майбутніх цін на товари, сировину, зміни податкових ставок тощо. Наприклад, фермери можуть притримувати продаж пшениці, очікуючи, що ціна на неї збільшиться. Однак можливий й зворотній ефект - в очікуванні підвищення цін виробники можуть нарощувати виробництво. Цей фактор достатньо складно врахувати.

– **ціни на інші товари**, виробники знаходяться у постійному пошуку більш вигідного вкладання капіталу. При підвищенні ціни на певний товар він стає привабливим для капіталовкладень, і відбувається притік капіталу в сферу його виробництва. Таким чином, одним з нецінових факторів пропозиції товару є ціни на інші товари: якщо вони зростають, буде відбуватися відтік капіталу в сферу їх виробництва, і, відповідно, зменшення пропозиції даного товару, і навпаки. Цей фактор є найбільш значимим для товарів із подібними умовами виробництва, оскільки в цьому випадку перехід на інший вид продукції не вимагає великих витрат.

Оскільки ринки є сукупністю відносин з приводу формування попиту та пропозиції, то ринки високих технологій передбачають створення умов для попиту та пропозиції на високі технології. Слід зауважити, що крім високих технологій є також і традиційні технології, які використовуються в традиційних галузях виробництва. До традиційних технологій та галузей відносять текстильну, швейну, взуттєву, меблеву, продуктів харчування. В цих галузях знаходяться способи виготовити продукцію з найнижчими видатками, виготовивши її на основі екологічних технологій. Проте, зазначимо, що існують новітні технології щодо виробництва тканин, одягу чи взуття. Ці новітні технології можуть використовувати нано-чинник (у виробництві пряжі чи волокон) і таким чином, поєднуючи їх з підвищеною екологічністю, стають також високими технологіями. Світ змінюється і вчорашній індустріальний виробничий процес перетворюється на нано-технологічний чинник розвитку певної традиційної галузі.

Крім чинника кон'юнктури (співвідношення попиту та пропозиції) є також географічний (територіальний) чинник розвитку глобальних ринків високих технологій та інформаційний чинник. Слід зазначити, що системоутворюючу роль у сітогосподарських процесах та у формуванні глобальних ринків відіграють відповідно до чинників географічне, суспільно-економічне та інформаційне середовище.

Отже, географічне середовище представляє для потреб господарства землю (і як засіб праці, і як технологічно операційну базу) і все різноманіття мінеральних і природно-кліматичних ресурсів. Функціонування техніко-економічної інфраструктури тісно пов'язане з використанням можливостей ресурсів планети. Для глобальної економіки особливо важливим є функціонування в цьому середовищі підсистеми транспорту – матеріальної бази реалізації міжнародного поділу праці. Також значення має міжнародний чинник поділу інших факторів виробництва. Ресурсна база, присутня в даній країні, диктує використання таких певно спрямованих технологій. Так, якщо в країні є надлишок праці, то (згідно з теоремою Хекшера-Оліна) використовуються працеемні технології, які можуть залучати відносно більше праці у порівнянні з капіталом чи корисними копалинами. Якщо ж природа наділила країну багатими природними ресурсами, такими, як, скажімо, фосфорні руди, то виробники будуть купувати чи винаходити такі технології обробки даної руди, які б постачали на світовий ринок продукцію переробки саме фосфорної руди. Та ошадливу технологію видобутку цього сировинного ресурсу.

Географічне різноманіття пропозиції технологій залежить також і від чинника навчання та поширення інформації. Для японців, які не мають значної кількості ресурсів було актуальним питанням виготовлення кінцевої продукції з найнижчими видатками та із застосуванням імпортованої сировини (металевої руди, бокситів тощо). Крім того, японці використали технології, запатентовані в інших країнах світу і стали сучасним лідером глобальних ринків високих технологій. Це приклад включення національних ринків високих технологій до їх глобальних ринків.

Нові індустріальні країни 80-90-х років ХХ століття, такі як Південна Корея, Сінгапур, Тайвань та Гонг-Конг, почали використовувати технології промислово розвинутих країн світу, перетворюючи їх на прогресивні технологічні рішення. Такі країни, як Україна, з економікою на етапі трансформації, є виробниками технологій без актуалізації їх впровадження у виробництві.

Крім того, є дослідження Дж. Даннінга під назвою «Еклектична парадигма», в якому присутні переваги власності, переваги інтерналізації та переваги розміщення. Парадигма засвідчує, що транснаціональні корпорації створюються зокрема тоді, коли є доступ до ресурсів. ТНК розглядають весь світ як арену застосування своїх дій. Так, якщо в певній країні є запаси корисних копалин, то ТНК буде намагатися одержати вихід саме на ці ресурсні ринки. Також може бути доступ до передової технології або можливість застосування власних високих технологій в діяльності ТНК.

У суспільно-економічному середовищі важливим є врахування особливостей співвідношення укладів та систем власності, характеру взаємодії держави та приватного капіталу (зокрема національного капіталу та

ТНК), з рештою, особливостей співвідношення політичних (геополітичних) та економічних (геоекономічних) сил, за якими стоять політичні, економічні та стратегічні інтереси тих чи інших держав та їх керуючих еліт.

Співвідношення суспільних укладів і систем власності показує, кому належить багатство і реальна влада в тій чи іншій країні. У світі ще збереглися регіони з дофеодальними укладами, де значним залишається вплив родоплемінної общини, а владу тримають в руках племені вожді. Мова йде про більшість країн Тропічної Африки, острівні території Океанії тощо. У десятках країн велике значення мають феодальні системи власності. Особливо це характерно для мусульманського світу, але і в Південно-Східній Азії та в країнах Латинської Америки вагомим залишається господарство поміщиків чи господарство латифундії.

Але більше половини економічного потенціалу сконцентрована в країнах, де система власності представлена державно-корпоративними комплексами. Структурують такі комплекси елементи таких комплексів є, з одного боку, корпорації та комерційні банки, значна частина яких об'єднана у фінансово-корпоративні групи, з іншого – державні установи (міністерства, комітети, ради, комісії, держбанки тощо). Багатство концентрується в руках великих фірм. Вони стають власниками основних фондів і навіть землі та інших природних ресурсів, зростає їх фінансова могутність. Корпоративний комплекс, особливо фінансово-корпоративні групи, прямо чи непрямо керують виробництвом, контролюють політику, впливають на сфери культури, освіти, науки. Розвиток господарства в країнах з могутніми державно-корпоративними комплексами виходить за межі національних ринків. Інтернаціоналізація господарського життя стимулювала посилення системоутворюючої ролі в світовому господарстві ТНК. Це, як правило, великі виробничі концерни, торгові чи фінансові корпорації, сферою діяльності яких став весь світ. До того ж в цьому середовищі останнім часом системоформуючу роль все більше відіграють світові фінансові інститути та міжнародні координаційні органи – Світовий банк, МВФ, СОТ, а також центральні банки провідних країн.

Все більш вагоме значення у світогосподарських процесах набуває інформаційне середовище, що є проявом повороту до існування ноосферної цивілізації. Сутність не лише в глобалізації потоків різноманітної інформації. Формується єдине поле ідей, наукового знання, відбувається взаємопроникнення систем цінностей, стереотипів поведінки, духовних досягнень людства. Відбувається зростання виробництва та розвиток глобальних ринків, що в значній мірі пов'язане з активізацією інформаційного поля: завдяки кіно, телебаченню, рекламі у глобальному масштабі розповсюджуються стереотипи споживчого товариства економічно розвинутих країн. Сьогодні стимулювання попиту на споживчому ринку і, схоже, функціонування глобальних систем маркетингу вже неможливі без відповідного інформаційно-рекламного забезпечення.

Слід зауважити, що доступ до інформації є базисним чинником формування конкурентоспроможності національної економіки. Інформатизація суспільства є фактором активізації навчання, що в свою чергу впливає на актуалізацію МНТВ. При інформатизації суспільства основна увага приділяється комплексу заходів, спрямованих на забезпечення повного використання достовірного, вичерпного і своєчасного знання у всіх видах людської діяльності. Технологія є також знанням і основа поширення технології – це інформатизація суспільства. Але технологізація суспільства є процесом перетворення існуючих знань на такі, що можуть бути використані у виробничому процесі. Інформатизація є явищем ширшим за технологізацію. В умовах переходу до постіндустріальної економіки за висновками відповідних експертів, саме вони є інформаційною економікою, принципом якої є «якщо ми знаємо – ми озброєні». Слід зауважити, що інформатизація суспільства має бути тісно пов'язана з осучасненням процесу навчання. Так, освітня сфера має змінюватися згідно з винайденням новітніх знань і у сфері фундаментальних досліджень, і у сфері прикладних досліджень. Досить консервативна сфера навчання (особливо загально-середнього) має змінюватися відповідно до поширення знань в різних сферах діяльності людини та її освіти. Відомо, що 20 років тому комп'ютеризація була мрією всіх освітян. Сьогодні навіть дошкільнятко володіє комп'ютером. І сьогодні вимоги до навчання відмінні від тих, що існували ще 10-20 років тому. Крім того, у вищій освіті – в університетах, з'являються нові спеціальності, нано-технологічні зокрема. І університети мають бути в авангарді технологічних змін та самотужки їх продукувати.

Слід наголосити, що МНТВ включає комерційну та некомерційну форми передачі технологій. І некомерційна форма передачі технологій передбачає обмін інформацією щодо певних знань, які винайдені в різних регіонах світу державними та корпоративними установами, або окремими креативними дослідниками. Але найбільш прибутковою є комерційна форма передачі технологій між підприємствами та іншими прибутковими суб'єктами. Отже, підприємства передають один одному технології на основі трансфертних платежів – роялті та паушальних платежів. Такі форми відносин також можна розглядати як складову інформатизації суспільства на комерційній основі. Крім технологій промислового призначення є також знання управлінського напрямку використання. Такі знання мають бути поширені в національному та міжнародному інноваційному середовищі. Наприклад, інновація щодо використання бізнес-процесів – це вимога сьогодення. Або створення синергійного ефекту від впровадження технологій на підприємствах одного холдингу. В Україні підприємницький сектор є найбільш активним щодо впровадження інновацій, в основі яких лежать високі технології, але зв'язок «університет-підприємство» не налагоджений. Певні ВНЗ створюють свої технологічні парки для впровадження власних технологій у бізнесовому середовищі.

Зауважимо, що ринок є середовищем здійснення економічних відносин. Так, за визначенням вчених політекономії [8, 160-198]: «ринок – досягнення всього людства на всіх етапах його розвитку до найвищих форм суспільного прогресу. Ринкове господарство є середовищем, «атмосферою», в рамках і за допомогою яких відтворюються та панують відносини і зв'язки товарного виробництва. Саме вони є тим «робочим

одягом», в якому діють економічні закони суспільного виробництва, тобто утверджується природний хід господарського життя суспільства».

Найзагальніші елементи ринкової економіки складають:

- багатоукладність економіки, різноманітність форм власності;
- ринковий механізм саморегулювання;
- державне регулювання;
- рівень і стан ринкової свідомості.

Зауважимо, що елементи ринкової економіки є елементами глобальних ринків, які перетворюються на такі:

- багатоукладність глобальної економіки та різноманітність форм власності;
- ринковий механізм саморегулювання;
- світовий рівень міждержавного регулювання міжнародних економічних відносин;
- рівень і стан ринкової свідомості.

Суб'єктами глобальних ринків можуть бути:

1) практично кожний індивідуум як фізична особа, що не обмежена законом у правосуб'єктності та дієздатності;

- 2) групи громадян (сім'ї, партнери);
- 3) трудові колективи;
- 4) юридичні особи всіх форм власності;
- 5) органи державної влади, як регулюючі суб'єкти;
- 6) урядові та неурядові об'єднання країн;
- 7) міжнародні економічні організації.

Об'єктом глобальних ринків високих технологій є фактор виробництва, інколи специфічний товар – технологія, зокрема висока.

Предмет глобальних ринків високих технологій – середовище здійснення міжнародних науково-технічних відносин, що формується діяльністю різних ринкових суб'єктів, які, у свою чергу, створюють попит та пропозицію на об'єкт ринку – високі технології.

Процес розвитку глобальних ринків високих технологій визначається еволюцією ринкової кон'юнктури. Кон'юнктура (від лат. *conjuncture* – поєднання обставин, що створюють загалом часову ситуацію) – поняття, що застосовується в різних галузях дослідження. Ми говоримо: політична, соціальна, військова, економічна та ринкова кон'юнктура. За найбільш загальним визначенням, кон'юнктура – це сукупність факторів та обставин, які формують стан певного середовища та впливають на здійснення і результати процесів, які відбуваються в цьому середовищі [4, с. 70]. Кон'юнктура описує процес розвитку глобальних ринків. Так, виділяють загальногосподарську та ринкову кон'юнктуру.

Загальногосподарська кон'юнктура характеризує стан всього світового господарства в цілому чи економіки певної країни за певний період. Вона виступає зовнішнім середовищем для ринкової кон'юнктури і формує розвиток останньої через складний комплекс процесів та явищ, які відбуваються в окремих регіонах, системах господарства і у світі в цілому. Фактори, що впливають на загальногосподарську кон'юнктуру, прийнято ділити на дві групи: постійно діючі та тимчасові.

До постійно діючих факторів відносять: природний потенціал країн (запаси природних ресурсів, зокрема гідроресурси, кліматичні фактори, якісний стан навколишнього середовища); економічний потенціал країн (галузева структура, якісні та кількісні характеристики виробничих потужностей, експортні можливості тощо); демографічний потенціал країн (чисельність населення, рівень життя тощо); правові режими країни та груп країн; міжнародне правове середовище; стабільність міжнародної валютної системи і національних валютно-фінансових систем; стан міжнародних і національних валютно-фінансових і кредитних відносин; наявність і характеристика міжнародних і національних систем і механізмів регулювання торгівлі й економіки в цілому; політичні, культурні, релігійні та інші особливості країн.

Ці постійно діючі фактори впливають на формування глобальних ринків високих технологій. Так, від правового режиму в країні залежить чи буде перспективним даний напрям технологічного пошуку, чи видаються кредити під венчурні проекти на основі високих ризикованих технологій. Постійно діючі фактори впливають на всі підприємства, установи та окремих дослідників, які здійснюють науковий пошук. На кожний такий суб'єкт глобальних ринків високих технологій впливають по-різному ринкові чинники, зокрема галузеві, ринкові та країнні, про що йдеться нижче.

До тимчасових факторів відносять процеси й явища, які носять або взагалі непередбачуваний, або важко передбачений характер, і дія яких порушує та частіше за все негативно впливає на існуючі торговельні відносини. Мова йде про стихійні лиха, природні катаклізми, техногенні катастрофи, війни, революції, озброєні конфлікти, неочікувані рішення міжнародних організацій та урядів країн. В контрактах ці фактори носять назву «обставини нездоланної сили» (*force major*), які перешкоджають виконанню сторонами зобов'язань за договором.

Ринкова кон'юнктура характеризує ситуацію на світовому ринку в цілому, на ринку окремих товарів та технологій чи на внутрішніх технологічних ринках країн. Вона виступає як результат взаємодії різних (головним чином економічних) факторів, які визначають в кожний даний момент положення на конкретних ринках і які обумовлюють напрям, хід та результат комерційної діяльності на цих ринках високих технологій.

Фактори, що впливають на ринкову кон'юнктуру, зазвичай поділяють на три групи: галузеві, ринкові, країні. Рух, зміна та розвиток ринкової кон'юнктури відбувається в певних просторових межах, а саме: - в країнах і групах країн; - на відповідних глобальних ринках; - в певних галузях виробництва. Саме в рамках галузі, ринку, країни (групи країн) розвивається процес суспільного відтворення та формується ринкова кон'юнктура під впливом факторів – характерних особливостей, ознак, показників розвитку цих середовищ.

Отже, галузеві фактори – галузеві технологічні особливості та показники наукоємності виробництва товарів чи послуг: динаміка виробництва на основі існуючої технології та управлінського ноу-хау; галузева технологічна структура; динаміка зовнішньої торгівлі продукції окремих високотехнологічних галузей; ціноутворення на технологію на конкретних галузевих ринках; інноваційна діяльність підприємств в окремій галузі. Кожній галузі властива власна номенклатура продукції і послуг, які можуть бути продані на відповідному глобальному ринку високих технологій.

Ринкові фактори – попит і пропозиція на технологію та високотехнологічні товари, рівень цін, рівень монополізації технологічних ринків, умови конкуренції, вимоги ринку до технологічних рішень щодо виробництва певного товару. Крайні фактори співпадають з постійно діючими факторами загальногосподарської кон'юнктури. Взаємодія цих факторів і створює ринкову кон'юнктуру.

Дослідження ринкової кон'юнктури дає відповідь на основні питання комерційної діяльності: де, кому, у кого, коли, яким чином та за якою ціною купити чи продати технологію чи відповідні товари та послуги. Повна оцінка цього виду кон'юнктури передбачає ретроспективний аналіз її факторів і системи показників (кількісних та якісних) в динаміці за певний період, виділення закономірностей, тенденцій і перспектив її розвитку.

Нерівномірність та протиріччя розвитку світового господарства викликають часті коливання ринкової кон'юнктури. Достатньо зміни одного фактора, щоб вона була приведена у дію. Під дією визначених факторів ринкова кон'юнктура в кожний певний момент свого розвитку може складатися сприятливо чи несприятливо для продавця (покупця). В залежності від цього розрізняють високу, низьку та в'ялу кон'юнктуру ринку.

Вирішальний вплив на формування цих різновидів ринкової кон'юнктури здійснюють два важливіших ринкових фактори – співвідношення попиту та пропозиції на ринку високих технологій та рівень ринкових цін на них.

Висока ринкова кон'юнктура відображає стан та розвиток ринку, характерними рисами якого в певний період є:

- позбавлення попиту на високі технології на глобальному ринку та початок підвищення ринкових цін на ці високі технології;
- посилення ділової активності на глобальному ринку і зростання кількості укладених контрактів на продаж технологій;
- перевищення попиту на високі технології над їх пропозицією;
- наявність можливості продажу дефіцитних, або так званих інвестиційних технологій за вкрай високими, спекулятивними цінами.

Таким чином, висока ринкова кон'юнктура характеризує «ринок продавця», коли попит перевищує пропозицію. Низька ринкова кон'юнктура, навпаки, характеризує «ринок покупця», коли пропозиція перевищує попит. В'яла кон'юнктура характеризує відносно рівновагу попиту та пропозиції.

Зауважимо, що ринок як складне полісистемне утворення має надзвичайно багату структуру. Глобальні ринки високих технологій також відрізняються різними складовими: за об'єктом, за суб'єктами, за середовищем, за наявності інфраструктури.

Так, за об'єктом розрізняють такі складові глобальних ринків високих технологій:

I. глобальні ринки новітньої технології, яка не використовувалася і є абсолютно новою та ризикованою;

II. глобальні ринки інноваційної технології, яка уже була впроваджена і принесла прибуток її впроваджувачам;

III. глобальні ринки ноу-хау, як управлінського знання, що позитивно сприяло впровадженню основної технології;

IV. глобальні ринки новітньої техніки, яка постачається для запуску виробничого процесу, коли сама техніка є новітнім технологічним рішенням;

V. глобальні ринки інжинірингових послуг, коли послуги новітніх інженерів розглядаються як передача новітньої технології;

VI. глобальні ринки брендів та супутніх назв товарів та підприємств.

За суб'єктами глобальні ринки можуть виділяти такі структурні одиниці:

I. глобальні ринки державних інститутів та їх поєднань, коли держава і продає і купує технології;

II. глобальні ринки наукових установ, коли попит та пропозиція на високі технології формується в наукових установах;

III. глобальні ринки підприємств, коли продаються і купуються інноваційні технології у підприємницькому середовищі;

IV. глобальні ринки окремих винахідників, які патентують технології та продають їх у міжнародному середовищі;

V. міжсуб'єктні глобальні ринки, коли суб'єкти цих глобальних ринків відмінні за своїм походженням (купівля у конкурентного винахідника технології для впровадженні її на підприємствах державної форми власності тощо).

Складові глобального ринку в залежності від середовища розмежовується за політико-адміністративними ознаками:

- I. глобальний ринок високих технологій, що охоплює весь світ;
- II. світовий ринок високих технологій, що є поєднанням окремих національних ринків;
- III. міжнародний ринок високих технологій, як поєднання зовнішніх частин національних технологічних ринків;
- IV. регіональний ринок високих технологій, як ринок інтеграційних угруповань та їх поєднань;
- V. національний ринок високих технологій, як ринок новітніх знань певної країни;
- VI. ринок окремих областей країни, як складова національного ринку, що характеризується наявністю технологічного кластеру в даному регіоні певної країни;
- VII. локальні ринки високих технологій, коли в межах одного місця збігаються інтереси і винахідників, і впроваджувачів новітніх знань.

Інфраструктурна складова глобальних ринків передбачає таку класифікацію їх елементів:

I. загальні глобальні ринки (сприяють організації оформленню ринкових відносин, полегшують реалізацію ринковим суб'єктам їх інтересів):

- a. глобальний ринок товарів (високотехнологічних товарів – новітня техніка та обладнання);
- b. глобальний ринок ресурсів (праці, капіталу, землі та технології, зокрема високої);
- c. глобальний ринок послуг (зокрема інжинірингових та франчайзингу);
- d. глобального фінансового ринку (ринки платежів роялті та паушальних платежів);

II. спеціалізована глобальна ринкова інфраструктура (що опосередковує всю систему ринкових відносин):

- a. глобальні виробничі ринки (сукупність напрямів обслуговування виробництва найновішої техніки);
- b. глобальні інституційні ринки (сукупність біржових та позабіржових відносин, які формують можливості купувати та продавати високі технології у біржовому чи позабіржовому середовищі);
- c. глобальні фінансові ринки (коли фінансові технології є також напрямом підвищення економічної ефективності купівлі-продажу високих технологій);
- d. глобальні інвестиційні ринки (сукупність капіталовкладень у розробку та впровадження високих технологій);
- e. глобальні технологічні ринки (ринки, які технологічно обслуговують створення новітніх виробів та процесів);
- f. глобальні соціальні ринки (ринки, що є умовами розвитку та поширення високих технологій - включаючи систему освіти та науки);
- g. глобальні правові ринки (як юридичне забезпечення укладання науково-технічних угод);
- h. глобальні організаційні ринки (які передбачають формування певної організаційної структури та впровадження високотехнологічних бізнес-процесів);
- i. глобальні наукові ринки (як базис розвитку високих технологій);
- j. глобальні інноваційні ринки (як ринки, що поширюють ефективну високу технологію);
- k. глобальні інформаційні ринки (передбачають формування інформаційного простору для поширення новітніх знань);
- l. глобальні екологічні ринки (формування екологічного середовища та використання новітніх знань для поліпшення екологічного середовища в світі та в окремих його точках).

Висновки. Глобальні ринки є складним утворенням, і, особливо, глобальні ринки високих технологій. Адже, є велике різноманіття їх складових та різновидів. Макроекономічний та мікроекономічний підходи існують і стосовно тлумачення глобальних ринків високих технологій.

Слід зауважити, що управління глобальними ринками здійснюється на міжнародному рівні, як складова управління міжнародними економічними відносинами. Існують, перш за все міжнародні інститути, які покликані врегулювати ситуацію на глобальних ринках високих технологій. Такими інститутами є кодекси поведінки щодо міжнародної передачі технологій та спеціалізовані організації: Європейська патентна організація, Світова організація інтелектуальної власності та Світова організація торгівлі, зокрема угоди ТРІПС в межах ГАТТ.

Глобальні ринки високих технологій є складовою МНТВ і пов'язується з іншими формами міжнародних економічних відносин. Так, глобальні ринки високих технологій пов'язуються з міжнародною торгівлею товарами та послугами, коли частина міжнародної торгівлі новітньою технікою є формою міжнародної торгівлі високими технологіями.

Міжнародні валютно-фінансові відносини передбачають, що за допомогою них відбувається обмін від реципієнта до бенефіціара технологічних рішень. Міжнародні інвестиційно-виробничі відносини передбачають, що технологія може передаватися в межах інвестиційних угод, коли об'єктом цих угод стає висока технологія. Міжнародні науково-технічні відносини є середовищем для розвитку глобальних ринків високих технологій. Міжнародна міграція робочої сили передбачає, що формуються умови для залучення та відправлення фахівців для винайдення та впровадження високих технологій.

Глобальні ринки високих технологій, як економічна категорія, визначаються сукупністю складових, різновидів та закономірностей функціонування. Підтримується така структура відносин на міжнародному рівні, а також на рівні держави, галузі, підприємства та окремої людини.

Література

1. Бочан І.О., Михасюк І.Р. Глобальна економіка: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 403с.
2. Виноградова О.В. Міжнародний трансфер технологій в умовах сучасної глобальної конкуренції: регулятивний аспект. / О.В. Виноградова // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2015. – №5. – С.3-8.
3. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. – Ч.1. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. Учебное пособие для вузов. – М.: Междунар. отношения, 1998. – 416с.
4. Кокушкина И.В., Воронин М.С. Международная торговля и мировые рынки: Учебное пособие. – СПб.: Техническая книга, 2007. – 592с.
5. Левкіна Р.В. Міжнародний трансфер технологій як чинник розвитку агропромислового виробництва / Р.В. Левкіна, А.В. Левкін // Вісник Харківського національного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2015. – Вип. 161. – С. 31-37.
6. Міжнародний трансфер технологій: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / Дідківський М.І. – К.: Знання, 2011. – 365с.
7. Мусіна К.В. Трансфер технологій як дієвий механізм сприяння інноваційному розвитку підприємства в умовах глобалізації / К.В. Мусіна, С.О. Пермінова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2015. – Вип. 14.- С. 18-20.
8. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / Г.Н. Климко, В.П. Нестеренко, Л.О. Каніщенко та ін.; За ред. Г.Н. Климка, В.П. Нестеренка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Вища шк. – Знання, 1997. – 743 с.
9. Остапенко Т.Г. Міжнародний обмін технологіями у формуванні конкурентних переваг національної економіки (на прикладі Італії): Монографія / Т.Г. Остапенко. – К.: Зовнішня торгівля, 2012. – 188с.
10. Рут Ф.Р., Філіпенко А.С. Міжнародна торгівля та інвестиції / Пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 743с.
11. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: теорія: Підручник / А.С. Філіпенко. – К.: Либідь, 2008. – 408с.
12. <http://www.bibvliograph.com.ua/cena-cenoobrazovanie-3/113.htm>